

II. Ulászló király délvidéki utazásai (1494–1496)

Neumann Tibor, Budapest

A Mátyás király (1458–1490) halála után trónra lépő, magyar királyként 26 évig uralkodó Jagelló II. Ulászlóval (1490–1516, cseh király 1471-től) mostohán bánt az utókor. A 16. század közepén alkotó Dubravius olmützi püspök (†1553) róla szóló történetei, amelyek fenntartották a mindenre csak bólogató „dobzse” király közismert, ugyanakkor bizonyosan mesebeli alakját, kedvező visszhangra találtak a kor magyar közvéleményében, amely a török szorításában a mohácsi katasztrófaért egyre inkább a két Jagelló királyt és országuk vezetőit okolta – és ezzel párhuzamosan a saját korában zsarnoknak tartott, de hadi sikereket elérő Mátyásra fokozódó nosztalgiával tekintett vissza. Ulászló e torz hagyomány ellenére mégsem tekinthető ennyire gyengekezű, a főpapok és bárók által tehetetlen bábként rángatott uralkodónak, amit látványosan szemléltetnek 1494–1496. évi, Délvidéket is érintő utazásai. A magyarországi középkor végének amúgy sem kedvezőtlen forrásadottságait e két év vizsgálata során még inkább kedvezővé teszi az a tény, hogy Ulászló korának egyetlen királyi számadáskönyve – amelybe Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, kincstartó és he-

lyettese a királyi udvarnak nem csak a legfontosabb, hanem még az apró-cseprő kiadásait is feljegyezte – éppen e két évet világítja meg a szokottnál élesebb fénnel,¹ miközben még Antonio Bonfini 1496-ig tartó híres történeti műve, *A magyar történelem tizedei* is értékes értesüléseket őrzött meg az érdeklődők számára.² Az alábbiakban a király utazásait és annak tanulságait igyekszem bemutatni, kerülve a politikai események túlzottan részletes ismertetését.³

Az országjárás

Az 1490–1491. évi trónharcokat, illetve uralma megszilárdítását követően II. Ulászlóban és tanácsosaiban hamar felmerült a gondolat, hogy az uralkodónak hasznos lenne személyesen is felkeresnie országának a budai központtól távol eső vidékeit. A királyi látogatások jelentőségét a korszakban aligha lehet eltúlozni: az mindig együtt járt a helyi ellentétek elsimításával, a politikai és gazdasági problémák – természetesen a király tetszésének megfelelő – orvoslásával. Az udvar az utazás megszervezésére végül 1494 elején szánta

rá magát. A terv az volt, hogy II. Ulászló tavasszal a Szepességbe utazik, ahol találkozik testvéreivel, elsősorban János

Albert lengyel király-

lyal (1492–1501), majd innen húsvét után Erdélybe indul. Hosszas előkészületek után a király, számos főpapja és bárója, illetve újonnan készített egyenruhába

öltöztetett roppant kíséretük március 11-én átkelt a Dunán, majd

hamarosan elhagyták Pestet, hogy a Kassa felé vezető korabeli hadiút első fontos állomása, Eger felé vegyék útjukat. Az egri püspöki várban három napig (március 17–20.) vendégeskedett a király, a vele érkező Bakócz Tamás főkancellár, itteni püspök vendégszeretetét élvezve. A kíséret nagyságát és a lakomák bőségét jól mutatja, hogy többek között „hatezer pontyot, keszeget, menyhalat, harcsát, pisztrángot” készítettek elő a vendégségre.⁴ Az udvar

Címere

II. ULÁSZLÓ KIRÁLY UTAZÁSAI 1494-1495

The map illustrates the travel routes of King Ulászló II of Hungary during the years 1494 and 1495. The routes are marked with arrows and dates, showing a complex pattern of travel across the kingdom. Key locations and dates include:

- 1494. ápr. 6. - máj. 6. (Kisbajcs, Lőcs, Sopronvár, Sáros, Eperjes)
- 1494. márc. 21. - ápr. 1. / máj. 10. - jún. 29. (Kassa)
- 1494. júl. 12-13. (Eger)
- 1494. márc. 17-20. (Eger)
- 1494. márc. 11. / 1495. ápr. 9. (Budapest)
- 1495. ápr. 8. (Fehérvár)
- 1495. ápr. 5. (Tolna)
- 1495. márc. 2. - ápr. 1. (Pécs)
- 1495. jan. 29. - febr. 29. (Verőce)
- 1495. jan. 26. (Monostorhely)
- 1495. jan. 26. - valj. (Szentmihály)
- 1495. jan. 7-21. (Szentmihály)
- 1494. nov. 18. - dec. 9. (Bács)
- 1494. okt. 10-12. (Zenta)
- 1494. okt. 16/31. / 1494. nov. 17. (Véghely)
- 1494. dec. 22-1494. dec. 16-18. / 1495. jan. 3. (Ujaskút)
- 1494. nov. 8., 14. (Szőlőkémén)
- 1494. nov. 12-14. (Nádorfehérvár)
- 1494. szept. 25. - okt. 7. (Temesvár)
- 1494. szept. 18-21. (Gyulafehérvár)
- 1494. aug. 24. - szept. 15. (Szeged)
- 1494. aug. 16-17. (Torda)
- 1494. aug. 11-12. (Kolozsvár)
- 1494. júl. 19. - aug. 6. (Várpalota)

A scale bar indicates distances from 0 to 100 km. The map is titled "II. ULÁSZLÓ KIRÁLY UTAZÁSAI 1494-1495".

innen egyenes úton Északkelet-Magyarország központjába, Kassa városába vonult. Itt ülték meg a virágvasárnapot, majd a nagyhetet követően a húsvétot is. Húsvéthétfőn, március 31-én a király országgyűlést hirdetett a városba Szent György napjára (április 24.), ahova az idő szűkére hivatkozva a nemességet nem fejenkénti, hanem megyei kövek útján történő megjelenésre szólította. Ezt követően indult csak a testvéreivel szervezett találkozó színhelyére, a mintegy száz kilométerre fekvő szepesi Lőcsére, ahova Eperjest, Sárospatakot, Kiskassát és Szepesvárat érintve jutott el legkésőbb április 6-ra.

A nagy pompával megrendezett Jagelló-csúcstalálkozó Ulászló számára diplomáciai és belpolitikai okokból egyaránt fontos volt: az 1490-ben a magyar koronáért ugyancsak harcba szállt János Alberttel való szövetségekötés nem csak az európai politikában való közös,

Egy hónapnyi lőcsei időzés
után a király május 10-re visz-

50

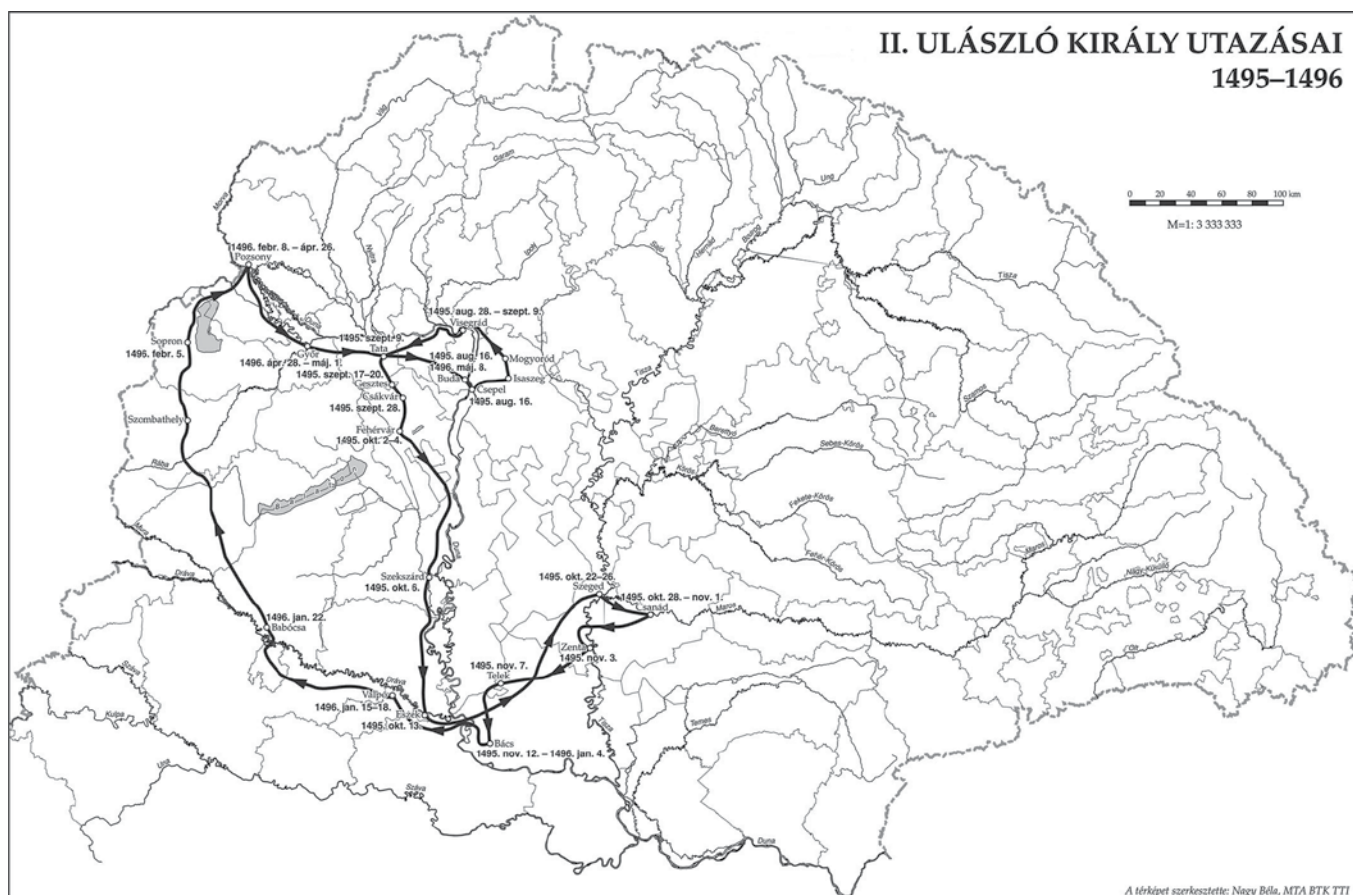
pán megállapodnia, és nem a nemesség tömegeivel. Törekvése ezúttal is sikeres volt, mivel május 25-én az „egész ország” felajánlotta az adót. Mikor egy hónappal később, június végén tehát Ulászló elhagyta Kassát, országszerte megindult már az adószedés.

Az adót a rendekkel hivatalosan egy török elleni hadjáratra szavaztatták meg. Bár kétségtelen tény, hogy Ulászló elődjével ellentétben nem szerette a háborúskodást, és a trónharcokat leszámítva nem is állt személyesen soha seregei élére, egy török elleni sikeres támadás ugyanakkor nem csak egy kedvezőbb béke elérése miatt volt szükséges, hanem saját belpolitikai pozíciói megerősítése érdekében is. A királlyal és szűk tanácsosi körével szemben ugyanis többször felmerült már az országgyűléseken az a – nem kisebb hatalmasság, mint Szapolyai István nádor által is hangoztatott – panasz, hogy a kormányzat nem elég tetterre kész a török fronton. Bonfininél olvasható az az egyik

főúr szájába adott gondolat, hogy a török elleni háború „az ország külső ellenségtől való védelme közben a belső, polgári háborúságokat is háttérbe szorítja”.⁵ Ulászló következőképpen úgy indult el Erdélybe, hogy ottani rendteremtése után a tartomány seregeit magával kívánta vezetni a Délvidékre, hogy ott egyesülhessen Kinizsi Pál temesi ispán, az Alsó-Részek főkapitányának hadaival. Kassáról egyszersmind Budára küldte Bánfi Miklós ajtónállómestert, hogy onnan készítse elő a hadjáratot.

A király július közepén Tokajt is érintve bevonult Váradra, ahova már régóta szeretett volna eljutni. Talán kevésbé ismert, hogy az uralkodót Székesfehérváron, 1490. szeptember 19-én László néven koronázták királlyá, és egy rövid ideig ennek megfelelően oklevelein is a *Ladislaus* nevet használta. És bár hamarosan a lengyel–cseh mintára ez *Wladislaus*-ra – a 18. században ebből hozták létre az Ulászló nevet – módosult,

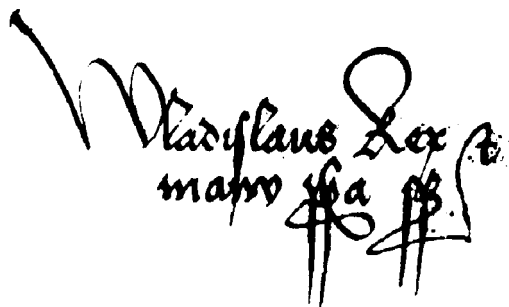
a nép továbbra is rendszerint Lászlónak nevezte őt.⁶ Mindebből adódóan Várad felkeresése a közismerten mélyen vallásos király számára személyes okokból is rendkívüli jelentőségű volt, hiszen névadó védőszentje, Szent László sírját itt látogathatta meg. Váradon találkozott a pápa követével, Orso de Orsini legátussal is, aki Ulászló Mátyás király özvegyével, Beatrixszal való házasságával kapcsolatban hallgatta meg az uralkodót és az őket összeadó Bakócz Tamás püspököt. Ulászló 1490-ben politikai okokból vette el titokban az özvegy királynét, de az asszony meddősége miatt a házasság előtt az akkor 34 éves király tanúk előtt jelentette ki, hogy ezt kényszerből teszi. A jól megrendezett, Bakócz instrukciói alapján végbemenő színjáték során Ulászló az „Akarod-e feleségedül...” kérdésre nem az elvárható „akárom”-ot, hanem „igen”-t felelt, amit a kényszer és a házasság el nem hálása mellett szintén érvként hoztak fel a házasság érvénytelensége okán.

Az mindenesetre, ahogy Ulászló másfél éven át, többszöri találkozásuk alkalmával is sikeresen hitegette Beatrixot azzal, hogy a háborúk végeztével nyilvánosan is maga mellé emeli, egyértelműen az uralkodó diplomáciai képességeit dicséri. 1492 tavaszán már köztudott volt, hogy Ulászló nem kívánja teljesíteni házassági ígéretét, de Beatrix – és az őt támogató Habsburg Miksa római király, majd császár (1486–1519), aki Ulászló gyermektelensége esetén örökölte volna a magyar trónt – mindent megtett a Szentszéknél, hogy a magyar királyt kényszerítsék az ígéret teljesítésére. (Az ügy 1500-ban zárult le, amikor a házasságot a pápa érvénytelenítette.)

Bő három hetes váradi tartózkodás után a király végre bevonult Erdélybe. Felkereste Kolozsvárt, majd végiglátogatta a királyi és a szász városokat. Augusztus végén Szebenbe érkezett, ahova az erdélyi nemesség, a szászok és a székelyek részére tartománygyűlést hirdetett. Az erdélyi út esetében jól megmutatkozott, mit jelentett a király jelenléte: Bonfini feljegyzése szerint az uralkodó roppant összeget, 60 ezer aranyforintot szedett be a tartományból, ami a számadáskönyv alapján a szászok rendkívüli adójából (21 ezer), a tartomány ekkor szedett hadiadójából (17 ezer a kivetett 31 ezerből – a főurak az adó fejében ugyanis hadakozást vállaltak) és különböző hátralékos királyi jövedelmek behajtásából és bírságokból tevődött össze. A gazdasági kérdéseken túl a király politikai téren is igyekezett rendet teremteni: Erdélyben ekkoriban két főúr, Losonci László és Drágfi Bertalan töl-

tötte be a vajdai tisztséget, ami azzal járt, hogy a két vajda körül két egymással versengő klikk szerveződött, ami komoly helyi konfliktusokat idézett elő. A király nem tétovázott, és a helyzet megoldása érdekében Losoncit

II. Ulászló király
aláírása 1496-ból

felmentette, hogy a kiváló katonát, Drágfi hagyja meg egyedüli vajdának. A szebeni tartománygyűlésen a király intézkedett arról is, hogy az erdélyi nemzetek egymással szembeni nézeteltéréseit bizottságok tekintsék át, és szeptember végére hadba szólította a tartomány fegyveres erejét, amelynek élére Drágfi vajdát és Vingárti Geréb Péter udvarmestert állította.

Szebent és az erdélyi püspök gyulafehérvári rezidenciáját háta maga mögött hagyva az uralkodó hamarosan elhagyta Erdélyt és szeptember 25-én bevonult Temesvárra. Bonfini szemléletesen írja le, miként jelent meg az uralkodó előtt Mátyás király híres hadvezére, az országbíróságot, a temesi ispánságot és az azzal egybekötött Alsó-Részek főkapitányságát betöltő Kinizsi Pál, aki korábbi agyvérzése miatt már elveszítette beszédképességét, és a király üdvözlésekor csak mutogatással tudta kifejezni mondanivalóját. A király és környezete – most már Kinizsivel együtt – Temesváron hozzálátott, hogy a török elleni hadjárat addig is

folymó szervezési munkálatait felgyorsítsa: tömegesen indították útnak a küldöncöket, hogy a király leveleit kézbesítsék a hadi szerek szállítása, a főúri és főpapi bandériumok gyors kiállítása és elindítása, valamint az utánpótlás megszervezése ügyében. Mivel egyes török csapatok a király erdélyi tartózkodása idején betörték Horvátországba, illetve a Magyar Királyság területére Pozsega megyénél és a Szerémségnél, sőt még Nándorfehérvárt is ostrom alá vették, amelyet Kinizsi egyik kapitánya mentett fel, a hadjárat elsődleges célja e hadmozdulatok megtorlása

lehetett. A magyar válaszcsoport Kinizsi Pál vezette az Ulászlóval együtt érkező hadvezérek, így Drágfi vajda részvételével. A magyar sereg létszámát Bonfini 14 ezer főre teszi – nem kizárt, hogy ez közel állt a valósághoz.

A hadjárat lefolyásáról ugyancsak a Budán élő Bonfini értesülései alapján tudhatunk meg részleteket, ellenben időpontja a királyi számadáskönyvből bogozható ki: Kinizsi legkésőbb október 23-án már bizonyosan elindult Szerbiába, november 12-én pedig már azt írja a kincstartó, hogy „a királyi felség utasítására annak a küldöncnek, aki az első jó híreket hozta Kinizsi Pál úr Szerbiából való visszatéréséről, egy ruhára adtam négy forintot”.⁷ Azaz a szerbiai hadjárat körülbelül három hétig tartott, és akkor indították meg, amikor a török – a horvátországi fronton fosztogatva – Szerbiát és Bulgáriát erősebb védelem nélkül hagyta. Az expedíció végül hagyományos határ menti rabló hadjáratba torkollt: a könnyű fegyverzetű lovasság nagyobb területre szét-

szóródva fosztogatott és pusztított, míg a nehézlövasság – nem ütközve komoly ellenállásba – egyenes úton haladt Szendrőig és még azon is túl. Bonfinitől tudjuk, hogy Kinizsi Pál tovább szeretett volna vonulni a török tartomány belsejébe, de a többi vezér a visszafordulás mellett döntött. A sereg így visszatért Nándorfehérvárra, és Szendrő ostromára készült. Bonfini később az ekkoriban a törököknél lévő magyar követőtől azt hallotta, hogy az Ázsiában és Egyiptomban lekötött törökök körében a magyar előrenyomulás nagy riadalmat keltett, és – tette hozzá némileg túlozva – a magyarok akár Konstantinápolyig vonulhattak volna.

Ulászló nem vett részt személyesen a szerbiai hadjáratban. Miután október 7-én Kinizsivel és a többi országnaggyal elhagyta Temesvárt, Zentán át Péterváradra vonult, amely bő két hétig szolgált főhadiszállásul – seregei innen indultak el a török területek felé. Mikor aztán tudomást szerzett a sereg visszatérteréről, maga is útra kelt, és Szalánkemén érintésével november 14-én bevonult az ország védőbástyájának számító Nándorfehérvárra, ahol találkozhatott visszatérő parancsnokaival. A király bizonyára tudatosan látogatta végig a végvárrendszer néhány fontosabb erősítményét, ahova pedig nem jutott el, oda megbízottjait küldte el, hogy rajtuk keresztül felmérhesse a várak helyzetét (például Szabács esetében). A látottak nagyban befolyásolhatták azokat a személyi változásokat is, amelyeket ez idő tájt hajtott végre, illetve az új tisztségviselőkkel kötött megállapodásait. 1494-ben Ulászló az ország délkeleti csücskétől, a Székelyföldtől egé-

szen Boszniaig teljes *tabula rasa*-t teremtett azzal, hogy minden addigi, határvédelemért felelős személy helyére új tisztségviselőket nevezett ki. A folyamat még a kassai országgyűlés idején vette kezdetét, amikor két-két szreberniki és szabácsi bán kapta meg kinevezését. Szeptember elején Szebenben Losonci László felmentésével Drágfi Bertalant hagyta meg a vajdai és székelyispáni tisztségekben, és választotta pozícióit azzal is megerősítette, hogy a kegyvesztetté váló ecsedi Bátori családtól elvett szabolcsi és szatmári ispánságokat is a vajdának adta. November elején nevezte ki a két új nándorfehérvári bánt, míg a hónap végén a két szörényt. Mindeközben Szendrő ostrománál, november 24-én elhunyt Kinizsi Pál, így két nappal később Ulászló új temesi ispánt kreált Somi Józsa személyében, aki addig Kinizsi alatt szolgálva és jól ismerve a déli határvédelem gondjait, egyszerre képviselte a folyamatosságot és – a királytól kapva meg a felemelkedés lehetőségét – a feltétlen hűséget jelentő megújulást.

Kinizsi halála Ulászlót és az udvart mélyen megrendítette, ám egyszersmind óriási lehetőséget is kínált arra, hogy a király hatalmát az országon belül tovább erősítse. Számos jelenségből látható, hogy a trónharcok lezárultával Ulászló sikeresen konszolidálta hatalmát az országban. A budai kormányzat ugyanakkor – részben a kincstár nehéz helyzetéből és abból fakadóan, hogy a Mátyástól megörökölt királyi birtokvagyon eltörpült egyes főurak magánvagyonára mellett – nem tudta teljes engedelmisségre szorítani belső főúri ellenzékét. 1494 elején például Szapolyai István

nádor a király határozott parancsa ellenére is magánháborút folytatott Mátyás törvénytelen fia, Corvin János herceg ellen és elfoglalta annak egyik fontos váruradalmát. A nádor legfőbb szövetségesei ekkoriban éppen Kinizsi Pál és Újlaki Lőrinc boszniai herceg voltak, akik a politikai jellegű szövetség mellett még vagyonuk örökösévé is megtették a nádort. Újlaki – kihasználva, hogy törzsbirtokainak túlnyomó része távol a budai központtól, a Szerémségben és Szlavóniában terült el – néhány helyi hatalmassággal együtt kezdetektől dacolt Ulászló uralmával, ami a királyhű főpapokkal és bárókkal folytatott szüntelen magánháborúk miatt a Délvidéken országrésznyi területet tartott állandó feszültségben. Kinizsi halálával megváltoztak az erőviszonyok: az udvar joggal gondolta azt, hogy egy Újlaki Lőrinc elleni támadás esetén az ország északnyugati szegletében, Trencsénben tartózkodó Szapolyai nádor nem fog fegyveres segítséget nyújtani délvidéki szövetségeseinek, már csak azért sem, mert a lőcsei megállapodásnak megfelelően Ulászló számíthatott testvére, a lengyel király közbelépésére, aki bizonyára szívesen megtorolta volna a trónharcok idején, 1492. január 1-jén Eperjesnél Szapolyaitól elszenvedett vereségét.

A király tehát – időközben, november 18-án Bácsra, Váradi Péter érsek várába téve át főhadiszállását – visszavonta seregeit Szendrő ostromától, és a teljes hadigépezetet Újlaki Lőrinc várai ellen fordította. A támadás jogosságát számos hivatalos indokkal támasztotta alá: a török betöréskor a herceg állítólag átengedte birtokain az ellenséget, Fejér megyében emberei megöl-

tek egy adószedőt, valamint a király többszöri felszólítása ellenére nem jelent meg előtte sem Lőcsén, sem Bácon. A herceg rezidenciáját, Szerémújlakot már decemberben elfoglalták a királyi seregek, és az uralkodó – bevonulva a kor leghíresebb hazai bortermelő vidékének központjába – nem éppen minden propagandisztikus él nélkül küldte „várunkból, Újlakról” leveleit az ország különböző vidékeire. A herceg fogságba esett anyjával, akit a Veszprém megyei Várpalotára költöztetett, és a legyőzöttekkel mindvégig kegyesen bánt. Az elkövetkező három hónap várostromok tücatját hozta: a király hadvezérei, főként Drágfi vajda, Geréb Péter udvarmester és Somi Józsa temesi ispán, sorra hódoltatták Újlaki és szövetségesei várait. Újév után a meglehetősen egyoldalú harcok a Dél-Dunántúlra is áthelyeződtek. A „lázdó” herceg végül kénytelen volt behódolni, és 1495 márciusában a Pécssett tartózkodó király elé járulva kegyelemért könyörgött. A király megbocsátott, de az elfoglalt várakat 1498-ig nem adta vissza, hanem Újlak központtal egy bántágot alakított ki, amelynek élére saját embereit állította. Újlaki csak azzal vigasztalódhatott, hogy az uralkodó cserébe évjáradékot biztosított a számára, ez azonban késve és kis részletekben csordogált csak a herceg tárcájába. A herceg elleni hadjárat megterhelte ugyan a kincstárt, de lecsendesítette a Bács tágabb körzetét nyugtalanító belső harcokat, egyszersmind rendkívüli módon megerősítette a király hatalmi pozícióit. Lőrinc herceg többé nem dacolt az uralkodóval, sőt élete alkonyán a Magyar

II. Ulászló király és családja

Királyság országbírója is lett, szövetségese, Szapolyai István nádor pedig egyedül maradván kénytelen volt közeledni a királyhoz.

A fegyverzaj közepette az udvar 1495 januárjában elhagyta a Szerémséget, és a Dráva folyása mentén haladva Szlavóniába indult. Februárban a király Verőcén tartománygyűlést tartott a szlávón és a horvát nemesség részére, ahol számos helyi konfliktust igyekezett elsimítani. Az uralkodó itt is folytatta a személycseréket: elvette Kanizsai Lászlótól a dalmát-horvát-szlavón bántágot, és Mátyás király törvénytelen fiának, Corvin János hercegnek, Szlavónia legnagyobb, ám eladósodott birtokosának adta, aki ezért cserébe lemondott az uralkodó által régtől fogva kárhozott „Szlavónia hercege” címről. Verőcéről az udvar a Dráván átkelve Pécsre vonult és töltött el egy hónapot a kincstartó, Ernuszt Zsigmond püspök vendégszeretét élvezve. A pécsi tartózkodás nem csak az Újlakival és szövetségeseivel való kibékülés jegyében telt: márciusban a szultán követével itt kötötték meg az Osz-

mán Birodalom és a Magyar Királyság közötti három éves békét is.

Ulászló király végül április elején országa fővárosa, Buda felé vette az irányt, ahová 13 hónap távollét után, április 9-én vonult be, és néhány nap múlva országgyűlést hirdetett meg – hiszen hiába állt a hosszas országjárás és a győztes harcokat követően hatalmas csúcsán, a kincstár megint kongott az ürességtől. Akaratát ezúttal is keresztülvitte a rendeken, amelyek június 14-én ismét felajánlották neki az egyforintos hadi-

adót. Hamarosan azonban a királynak ismét hosszú utazásra kellett indulnia – ezúttal azonban akaratán kívül.

„Hálnak-e ott az emberek?”

1495 augusztusában nem politikai okok álltak az uralkodó távozása hátterében: a fővárosban ugyanis kitört a pestis, amelynek az egyetlen ellenszere ekkoriban is az volt, mint Boccaccio idejében: minél messzebb menekülni a város forgatagától. Ulászló a hónap közepén hagyta el a fővárost, ezúttal kilenc hónapra. Bonfini e hosszúra nyúlt utazásról meglepően szűkszavúan nyilatkozik: „Ezalatt Magyarországon döghalál söpört végig, és Ulászló, hogy a dühöngő járvány veszedelmét elkerülje, az egész augusztus hónapot az erdőkben járkálva, bolyongva vadászattal töltötte. Aztán Csákvárott megbeszélést folytatott néhány főpappal, majd Szegednél gyűlést tartott. A járvány sodrától hajszolva bejárta Csanádot, Bácsot, Szentmihályt, Verőcét, átkelve a Dráván Babócsát, innen aztán Somogyon, Szombathelyen, Sopronon át Po-

zsonyba ment, ahol a csehek és morvák számára tartott gyűlést.”⁸

Augusztusban a királyi udvar alighanem még abban reménykedett, hogy a pestis dühöngése hamar alábbhagy: bizonyára emiatt maradt Ulászló még jó ideig a főváros környékén, idejét valóban kedves szórakozásának, a vadászatnak szentelve. Miután kincsházának őre megtisztította vadászpáncélját, kardjait és dárdáit, először a Csepel-szigetre ment solymászokkal (augusztus 16.), majd innen Isaszeget és Mogyoródot érintve átkelt a Dunán, és másfél hétre Mátyás király visegrádi palotájában szállt meg (augusztus 28–szeptember 9.). Utazásai során a fővárosból látták el pénzzel és élelemmel, onnan szállították számára kedvenc borait, a szerémit és a malváziait is. Végül csalatkozva azon reményében, hogy visszatérhet a fővárosba, kíséretével kedvenc vadászó helyére, a Vértesbe ruccant ki, útjába ejtve Tatát, majd Gesztet. Kíséretében mindvégig ott volt a Kinizsi Pál halála után kinevezett új országbíró, Mátyás király unokatestvére, Geréb Péter, aki – olybá tűnik – meghívta az uralkodót saját délvidéki birtokaira. A Bonfini által is említett csákvári találkozót (szeptember 28.) után ugyanis gyors iramban egészen a Geréb kezén lévő Valkó megyei Valpóra, illetve Eszékre utaztak (október 13.).

A pestis miatt a királyi kúria budai üléseit, amelyek hagyományosan Szent Mihály-nap nyolcadán, október 6-án vették kezdetüket, Szegedre helyezték át, október 18-ra. Az országban hamar elterjedt a hír, hogy a király is meg kíván jelenni az új helyszínen. Döntését azonban nem az a szándék szülte, hogy részt vegyen a bírósági tárgyalá-

sokon – középkor végi uralkodó ilyet sohasem tett, hiába keltek a bírósági oklevelek a neve alatt. Valójában a szegedi út háttérben az állt, hogy Ulászló ismét adót akart megszavaztatni, ez évben ismét másodszor, és ennek érdekében a bírósági időszakkal párhuzamosan országgyűlést kívánt tartani. Eszékről így maga is Szegedre utazott, ahova legkésőbb október 22-én érkezett meg. Mivel négy nap múlva már továbbállt Csanádra, az egyforintos hadiadót a pestisre hivatkozva vélhetően rekordidő alatt szavaztatta meg az országnagyokkal és a nemesiség tömegeit képviselő megyei követekkel. Az adókimutatás hivatalos indoka ezúttal az elhanyagolt állapotban lévő végvárrendszer megsegítése volt: az adót újkor kellett beszedni.

A király utazásainak irányát a pestis terjedése befolyásolta. Csanádról Zentán és Teleken keresztül Bácsra utazott, ahol közel két hónapot töltött Váradi Péter érsek várában vendégeskedve. Bács – amellet, hogy itt fogadták a moldvai vajda követeit – komoly politikai döntések is születtek: december 22-én például Ulászló visszaadta Bács megye ispánságát az érseknek, elvéve azt Somi Józstól, az Alsó-Részek főkapitányától, aki Kinizsi utódjaként Temes mellett számos további megye ispánságát viselte. Bizonyos, hogy a király nem akart ilyen hosszú ideig Bácsra maradni: november 30-án ezt olvashatjuk a számadáskönyvben: „A királyi felség által Pozsonyba küldött Pogány Péternek, hogy kiderítse, halnak-e ott az emberek vagy nem, és ezt a királyi felségnek jelentse, ... útiköltségre adtunk 16 forintot”⁹ Ugyanekkor Kalocsára is futárt menesztettek, hogy megnézze, pusztít-e ott a pestis.

A hírek nem lehettek kedvezőek, mert az uralkodó csak újév után néhány nappal hagyta el Bácsot, hogy ismét Geréb Péterhez utazzon Valpóra. Itt érte a hír, hogy Corvin János herceg Lengyelországban állítólag zsoldosokat toboroz, akikkel az ország északi vidékeire, Árvára és Liptóra akar törni. A térség védelmét Szapolyai István nádorra bízta, és leveleiben a fenyegetett városoknak ígéretet tett arra, hogy maga is a Felső-Részekre utazik. Ígéretének eleget is tett, mivel a Bonfini által is említett útvonalon kíséretével három hét alatt elérte a mintegy 450 km-re lévő Pozsonyt, ahova február 8-án vonult be. A határ menti királyi városban két és fél hónapot töltött, mivel Budán még mindig tombolt a pestis. A király környezete csak április végén látta úgy, hogy a főváros megközelítése immáron nem fenyeget közvetlen életveszéllyel: 1496. május 8-án az uralkodó így hazatérhetett.

Tanulságok

Kétségtelen tény, hogy az utazás és hadakozás fáradalmaitól sohasem visszarettenő Mátyás királlyal szemben II. Ulászló nem testesítette meg a magyar nemesség elvárásainak megfelelő katonakirály eszményét: bár uralkodása első hat esztendejében idejének csupán felét töltötte Budán, 1496 után rendszerint csak csehországi útjai során hagyta el az ország központi területét, a *medium regni*-t. Bácsot például már csak egyszer kereste fel élete folyamán, 1500 őszén, amikor az érseki városba hívták össze a fegyveres országgyűlést. Míg uralkodásának első évtizedében a fiatal, 1490-ben 36 évesen trónra lépő, de már ekkor gyakran betegeskedő

uralkodó a fent elmondottak fényében könnyebben szánta rá magát az utazásra, addig az 1500-as évektől egyre inkább Budán és annak közvetlen körzetében töltötte ideje java részét. Megítélésére alighanem az is rányomta a bélyegét, hogy 1504-től kezdve többször szenvedett el agyvérzést, amely ideig-óráig bizonyosan akadályozta a kormányzat mindennapi teendőinek végzésében. Nem kizárt, hogy a Dubravius által emlegetett flegma érdektelenség, amely miatt a hagyomány Dobzse Lászlóként tartja számon, élete utolsó hónapjait jellemezte, amikor az ismétlődő betegségektől meggyötört agg uralkodó már elveszítette beszéd- és íráskészségét.

A fentebbi események azonban jól mutatják, hogy Mátyás király halála nem jelent oly éles határvonalat, mint amilyennek azt a királyi hatalom szemszögéből a hagyomány és a történészek tartották: Ulászló – akinek személye ellen oly súlyos lázadások sohasem törtek ki, mint Mátyás

ellen – a rendkívül nehéz helyzetben átvett országban képes volt a lehetőségekhez mérten erős kézzel kormányozni. Mint láttuk, szabadon váltotta le és nevezte ki a bárói tisztségviselőket (természetesen saját híveit állította az érsekségek és püspökségek élére is), és gyakran évente kétszer is be tudta hajtani a Mátyás által rendszeresen szedett egyforintos adót. Emellett Újlaki példája azt is megmutatta, hogy ha szükséges volt, akár erővel is képes volt felszámolni ellenzékét. Ami viszont jelentősen korlátozta mozgásterét, az nem személyéből és tanácsosainak megválogatásából fakadt, hanem abból, hogy a déli határvidéket folyamatosan fenyegető Oszmán Birodalom miatt a Magyar Királyság a korban egyedülálló módon állandó hadsereget és több száz kilométernyi végvárrendszert volt kénytelen fenntartani, ami folyamatos költségvetési hiányt, és így a hitelező országnagyokra és a rendekre való fokozódó ráutaltságot teremtet.

Jegyzetek

¹ Johann Christian von Engel: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer. I. Band. Halle, 1797. 17–181.

² Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades I–IV. Edd. I[osephus] Fögel, B[ela] Iványi et L[adislaus] Juhász. Lipsiae, 1936–1941. – Magyar fordítása: Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1995. Balassi Kiadó.

³ A cikkben írtak egy részével megjelenés előtt álló szaktanulmányokban is foglalkoztam, amelyek részletes forráshivatkozásokat is tartalmaznak: Neumann Tibor: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Budapest; Uő: Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején. In: A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század). Szerk. Hegyi Géza–W. Kovács András. (Erdélyi Tudományos Füzetek). Kolozsvár; Uő: A gróf és a herceg magánháborúja. Szapolyai István és Corvin János harca a lipthói hercegségért. Századok folyóirat. – Az Újlaki Lőrinc elleni hadjáratra ld. legújabbban: Fedeles Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495.). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) Szeged, 2012.

⁴ Bakócs-codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6 évekről. (Közl.: Kandra Kabos.) In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez II. kötet. Szerk. Kandra Kabos. Eger, 1887. 353.

⁵ Kulcsár Péter fordítása. Bonfini, A.: i. m. 989.

⁶ A kérdésre ld. Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról), Századok 142, 2008, 319.

⁷ Engel, J.Chr.: i. m. 53.

⁸ Kulcsár Péter fordítása. Bonfini, A.: i. m. 1004.

⁹ Engel J. Chr.: i. m. 178.

Énekek Szent László király tiszteletére

Cantiones de Sancto Ladislao rege

Szerkesztette: Medgyesy S. Norbert és Kovács Andrea. Magyar Napló, Bp. 2012. CD-melléklettel

A Liszt Ferenc Zeneakadémia egyházzene tanszakának újraindulása 1990-ben új utakat nyitott az egyházi zene kutatásai felé is. Az azóta eltelt mintegy negyed század alatt, egyházzene-szek, és velük szorosan együttműködő zenetudósok, népzene-szek, történészek, filológusok rendkívül magas színvonalú munkái gazdagították, gazdagítják mind a magyarországi, mind a nemzetközi tudományos életet. A publikációk széles skálája és rendkívül nagy száma mellett fölmerül azonban a kérdés, hogy ezeket a tudományos eredményeket hogyan lehet a szélesebb tömegekkel megismertetni, a gyakorlati egyházzenei életben megvalósítani. Az *Énekek Szent László király tiszteletére*

című kiadvány ennek a kihívásnak kíván megfelelni nemes, átgondolt, megfontolt, aprólékosan mércére tett válogatásával. Egyszerre egyesíti magában azt az igényt, hogy minél több forrás anyaga konkrétan is megjelenhessen, minél több válogatási lehetőség kerüljön a leendő olvasó, éneklő, vezénylő kezébe, ugyanakkor kiegészítő szövegeiben egyszerűen, tömören fejti ki a szent király kultuszának különböző aspektusait.

Célközönsége széles skálán mozog: iskolák, történelem-, irodalom- és énektanárok, korosztályoktól független plébániai közösségek, kántorok, előénekesek, szerzetesrendek, egyéni érdeklődők, kutatók, papok és még sorolhatnánk. Ezzel együtt, a legbővebben kifejtett fe-

jezet, a népének-gyűjtemény jelzi, hogy elsődleges célja a minél szélesebb körű iskolai és templomi használat.

Az igényes, képzettebb énekesekkel rendelkezők megtalálhatják a teljes mise-anyagot latinul és magyarul is, sőt továbbmenve, a magyarországi gregorián források közép-európai variánsai mellett a világegyházhoz kapcsolódva a *Graduale Romanum* (a római mise gregorián énekeskönyve) szövegi és dallami variánsait is. Teljes zsolozsmájának szövegét megtaláljuk latinul, majd a néphagyományra és a magyar forrásokra alapuló népszolozsma kerül teljes dallammal közlésre.

A több mint 30 dallamot tartalmazó népének-gyűjtemény egészen egye-